elipsoidní, většinou dvousemenná, červená, lesklá . . . . . **1. *Berberis***

b Beztrnný keř; listy lichozpeřené; květenství složená z několika vzpřímených hroznů, květy ± přisedlé, kališní lístky ve 3 kruzích; bobule kulovitá, vícesemenná, tmavě modrá, ojíněná . . . . . **2. *Mahonia***

1. *Berberis* L. — dřišťál

Berberis Linnaeus Sp. Pl. 330, 1753.

Lit.: Schneider C. K. (1905, 1908): Die Gattung Berberis (Euberberis). Vorarbeiten für eine Monographie. Bull. Herb. Boiss. 2/5: 33—48, 133—148, 391—403, 449—464, 655—670, 800—831, 1905; 2/8: 192—204, 258—266, 1908. — Schneider C. K. (1923): Notes on hybrid Berberis and some other garden forms. J. Arnold Arbor. 4: 193—232. — Vik J. (1939): Dřišťál (Berberis) a jeho druhy. Zahrad. Listy 36: 41—43. — Bayer A. (1940): Dřišťál a obilní rzi. Věstn. Čs. Akad. Zeměd. 16: 257—264. — Blattný C. (1940): Doslov ke sporu o účelnosti povinného hubení dřišťálu a mahonie. Věst. Čs. Akad. Zeměd. 16: 265—266. — Blattný C. (1942): Rez černá a háďátko řepné — dvě kapitoly moderního řešení z ochrany rostlin. Věst. Čs. Akad. Zeměd. 18: 161—170. — Domin K. (1943): O „palistech" dřišťálu obecného (Berberis vulgaris L.). Věda Přír. 22: 116—117. — Ahrendt L. W. A. (1961): Berberis and Mahonia. A taxonomic revision. J. Linn. Soc.-Bot. 57: 1—410. — Urban Z. (1969): Die Grasrostpilze Mitteleuropas mit besonderer Berücksichtigung der Tschechoslowakei I. Rozpr. Čs. Akad. Věd, ser. math.-natur., 79/6: 1—104. — Grünerová M. et Zelený V. (1980): Dřišťál obecný (Berberis vulgaris L.) v českých zemích. Sborn. Vys. Šk. Zeměď. Praha, ser. A, 33: 3—23. — Bartoš P. et Valkoun J. (1980): Sexuální variabilita rzi travní (Puccinia graminis). Sborn. ÚVTI — Ochr. Rostl. 16/3: 183—190.

Opadavé i vždyzelené trnité keře se žlutým dřevem. Listy jednoduché, ve svazečcích na brachyblastech. Květenství nicí hrozen, poupata kulovitá. Květy 3četné, obaly vypuklé, kalich i koruna ve 2 kruzích, korunní lístky žluté až oranžové, na bázi se 2 vejčitě eliptickými nektarii; tyčinek 6; semeník jednopouzdrý, s jedním až více vajíčky, placentace bazální, čnělka velmi krátká nebo chybí. Plod bobule. — Asi 500 druhů rozšířených hlavně v mírném a subtropickém pásmu obou polokoulí; v Evropě pouze 4 druhy. — Entomogam. Zoochor.

1. *Berberis vulgaris* L. — dřišťál obecný (dřišťál dráč) Tab. 96/1

Berberis vulgaris Linnaeus Sp. Pl. 330, 1753. — Syn.: *Berberis orientalis* C. K. Schneider Bull. Herb. Boiss. 2/5: 666, 1905.

Exsikáty: Tausch Herb. Fl. Bohem., no 67. — Fl. Exs. Herb. Inst. Bot. Univ. Carol., no 57. — Extra fines: Callier Iter Taur. Tert., no 527. — Fl. Exs. Bavar., no 446. — Fl. Rom. Exs., no 632a, b. — Hayek Fl. Stir. Exs., no 116. — Herb. Fl. Reipubl. Sov. Ucr., no 133. — Herb. Fl. Ross., no 602.

Opadavý, až 3 m vys. hustý keř. Letorosty šedožluté, hranaté nebo rýhované, starší větve šedočerné, matné, dřevo žluté. Brachyblasty hustě kryté šupinami vyrůstají v úžlabí žlutavých, 1—7dílných trnů listového původu. Listy krátce řapíkaté, odčlánkované, čepel ± široce eliptická, (1—) 2—5 (—8) cm dl., a (0,6—) 1,0—2,5 (—3,5) cm šir., tenká, s okrajem nepravidelně osténkatě zubatým. Květy stopkaté, odčlánkované, vnější kališní lístky široce vejčité, 1,5—2,0 mm dl., vnitřní široce eliptické až téměř okrouhlé, 2× delší než vnější, všechny citrónově žluté; korunní lístky vejčité, 4—5 mm dl., zlatožluté; tyčinky s krátkými tlustými nitkami, na dotek dráždivé; semeník ± válcovitý, čnělka chybí, blizna knoflíčkovitá, pupkatá. Bobule úzce elipsoidní, asi 1 cm dl., karmínově červená, lesklá. Semena kapkovitá, mírně zploštělá, světle hnědá, lesklá. IV—V. Ff.

$2n = 28$ (ČSR: 8. Čes. kras)

Variabilita: Ve stř. Evropě nepříliš proměnlivý. Popsáno značné množství variet a forem, význačných např. krátkým směstnaným květenstvím (var. *alpestris* Rikli, f. *brachybotryoides* Domin), hluboce rýhovanými větévkami (var. *sulcata* Ahrendt), špičatými listy [var. *acutifolia* (Pranti) C. K. Schneider], četnými dlouhými trny (f. *longispinosa* Dvořák), většími plody (f. *oocarpa* Wilczek). Taxonomická hodnota těchto odchylek byla často přeceňována, odpovídají vesměs jen hodnotě formy. V j. Evropě je druh proměnlivější.

Ekologie a cenologie: Suché výslunné svahy, okraje listnatých lesů a křovin, především na svazích údolí řek a chlumů. Roste jednotlivě nebo v nevelkých skupinách na sypkých, písčitých až písčitohlinitých půdách, zejména na substrátech bohatých vápníkem. Nejčastěji v xerotermních doubravách svazu *Quercion pubescenti-petraeae* a v jejich náhradních společenstvech svazů *Prunion fruticosae* (diagnostický druh) a *Prunion spinosae*, méně častý ve společenstvech svazu *Carpinion* a podsvazu *Cephalanthero-Fagenion*.

Rozšíření v ČSR: Dosti hojný v planárním a kolinním stupni termofytika, zejména v Čes. krasu, dol. Povltaví, Středočeské tabuli,

Tab. 95: 1 *Viorna integrifolia*. — 2 *Clematis recta*, 2a — plod.

Searchable PDF created by OCR.space (Free Version)

Džbánu, Lounsko-labském středohoří, dol. Pojizeří, Znojemsko-brněnské pahorkatině a na Hané. Roztroušený až dosti hojný ve většině oblastí mezofytika, kde roste až do suprakolinního, jednotlivě i submontánního stupně (max.: Novohradské podhůří, Mářský vrch u Štítkova, 905 m). Pro výskyt jsou rozhodující lokální ekologické podmínky, méně nadmořská výška. Hojně se vyskytuje např. na vápencích Českokrumlovského Předšumaví. V oreofytiku chybí. Přirozené rozšíření nelze bezpečně stanovit, protože byl jednak vysazován do volné přírody, jednak záměrně ničen. — Mapy: Šmarda XM 1963: map. 36 (Morava); Grüne-rová et Zelený 1980: 20—21; Slavík FKS 1986: 93.

T: většina fyt. o. [chybějí údaje z 5. Terez. kotl., 18. Jihomor. úv.] — M: většina fyt. o. [chybějí údaje z 22. Halštr. vrch., 23. Smrč., 24. Hor. Poohří, 26. Čes. les, 27. Tachov. bráz., 33. Branž. hv., 43. Votic. vrch., 47. Šluk. pah., 48. Luž. kotl., 49. Frýdl. pah., 50. Luž. hory, 54. Ješ. hřb., 59. Orl. podh., 61. Dol. Poorl., 77. Středomor. Karp., 82. Javorn., 83. Ostr. pán.]

Celkové rozšíření: Střední Evropa, většina zemí j. Evropy, kromě středomořského pobřeží a ostrovů, kde je nahrazen jinými druhy rodu, j. polovina evropské části SSSR, Kavkaz, sz. Írán, s. Anatolie. Malé arely jsou na Krymu a Iberském poloostrově. V z. Evropě dosahuje do stř. Francie, lokality v Anglii, Irsku, s. polovině NSR a v celé Skandinávii jsou zřejmě druhotné. — Mapy: Ahrendt 1961: 386, 390; Meusel et al. 1965: 170; Gostyńska-Jakuszewska Atlas rozmiesz. drzew i krzewów w Polsce 21: map. 68, 1976.

Význam: Často se pěstuje pro dekorativní vzhled v parcích i zahradách, zejména červenolistý cv. *Atropurpurea* a hybridy s jinými druhy. Husté trnité keře se používají do živých plotů. Někdy se vysazuje ve volném terénu do remízků a bažantnic pro úkryt zvěři a potravu ptactvu. Tvrdé žluté dřevo, zbarvené berberinovými alkaloidy, se dříve používalo v řezbářství a k vykládání dřevěných mozaik, barvivo sloužilo k barvení kůží a vlny, kyselé bobule s velkým obsahem vitamínu C, zvané dřišťálky, se místy používaly do kompotů. Kořenová kůra obsahuje různé typy alkaloidů (hlavně berberin) a dříve byla používána v lékařství.

Dřišťál obecný je druhým hostitelem rzi travní (*Puccinia graminis* Pers.), která napadá plané trávy i obiloviny. Na jeho listech se vyvíjejí spermogonie a aecie (stad. 0+I), z nichž se výtrusy přenášejí vzdušnými proudy na trávy. Kalamitní rozšíření rzi travní na pšenici ve třicátých letech vyvolalo v některých evropských zemích rozsáhlou akci proti dřišťálu, u nás vedenou zejména C. Blattným. Na základě vládního nařízení z r. 1939 o povinném hubení dřišťálu obecného a mahónie cesmínolisté bylo u nás vymýceno asi 50 000 keřů dřišťálu. Později však bylo zjištěno, že dřišťál není příčinou masového výskytu rzi travní na obilovinách a jeho úloha jako škůdce je nanejvýš jen velmi omezená. Infekce obilovin nastává především přenosem lehkých urediospor (stad. II) větrem na velké vzdálenosti. Je též pravděpodobné, že za rez travní byly mylně považovány i jiné druhy rzí napadající dřišťál, ale neparazitující na obilovinách. Rez travní je velmi proměnlivá. Urban (1969) rozlišuje subsp. *graminis*, napadající obiloviny, a subsp. *graminicola* Urban, parazitující na planých travách. Dřišťál obecný je hostitelem převážně subsp. *graminicola*, méně subsp. *graminis*. U každé subspecie bylo již rozlišeno mnoho tzv. fyziologických ras, diferencovaných ještě na nižší jednotky, zvané biotypy. Studium sexuální variability ukázalo, že výskyt pšeničné „formy" rzi travní na dřišťálu obecném u nás není běžný. Výzkumu biologie rzi travní se nadále věnuje velká pozornost.

Poznámka: V parcích a zahradách se často pěstují pro ozdobu jiné druhy dřišťálu. Z opadavých je to především *Berberis thunbergii* DC., pocházející z Japonska, s malými, kosníkovitě obvejčitými, celokrajnými listy a jeho cv. *Atropurpurea*, s červeně zbarvenými listy, dále hybrid *B. thunbergii* × *vulgaris* (*B.* × *ottawensis* C. K. Schneider). Ze vždyzelených se pěstují např. čínské druhy *B. julianae* C. K. Schneider, s listy úzce eliptickými, ostnitě pilovitými, kožovitými, na líci nápadně lesklými a s modrými bobulemi, *B. gagnepainii* C. K. Schneider, s listy úzce kopinatými, vykrajovaně ostnitě zubatými, se zvlněným okrajem, *B. candidula* C. K. Schneider, s listy eliptickými, ostnitě pilovitými, na líci velmi lesklými, dále *B. buxifolia* Lam. z Chile a jeho kultivary s listy eliptickými až obvejčitými, chudokvětým květenstvím a černočervenými bobulemi.

2. *Mahonia* Nutt. — mahónie

Mahonia Nuttal Gen. Amer. Pl. 1: 211, 1818, nom. cons.

Lit.: Fedde F. (1902): Versuch einer Monographie der Gattung Mahonia. Bot. Jb. 31: 30—133. — Mišák J. (1914): Mahonia japonica, nejkrásnější vysoko rostoucí mahonie. Čes. Zahrad. Listy 11: 1. — Suchánek J. (1919): Stromy a keře okrasné. Mahonia aquifolium (Berberis aquifolium) a její význam v zahradnictví. Čes. Zahrad. Listy 16: 44. — Ahrendt F. W. A. (1961): Berberis and Mahonia. A taxonomic revision. J. Linn. Soc.-Bot. 57: 1—410.

Tab. 96: 1 *Berberis vulgaris*, 1a — květ, 1b — korunní lístek, 1c — tyčinka, 1d — plodná větvička. — 2 *Mahonia aquifolium*.

Searchable PDF created by OCR.space (Free Version)

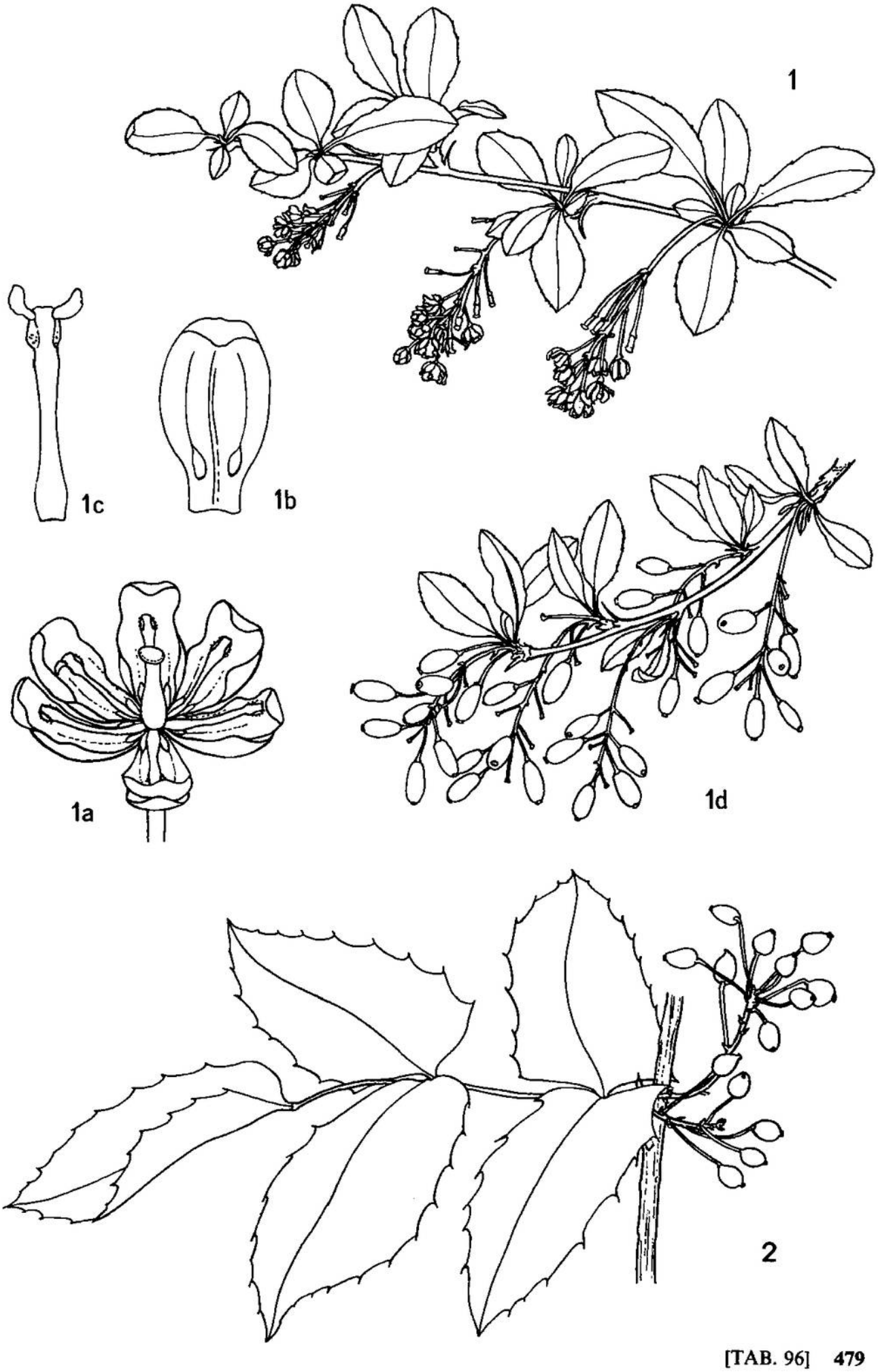

Searchable PDF created by OCR.space (Free Version)